

(4/2017) julkaisemassa artikkelissaan Ahmala pohtii antimoderniuden nykyisiä variaatioita Antti Nylénin esseistiikassa. Jäämme odottamaan mielenkiinnolla lisää Ahmalan analyysyjä tästä tärkeästä aiheesta.

Kirjoittaja

Viola Čapková, Dos. FT, Turun yliopisto (viocap[at]utu.fi)

KRISTINA MALMIO

Sotien välisen ajan konttoristit fokuksessa

Eva E. Johansson: Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur. Åbo: Åbo Akademi, 2017. 152 s.

Eva E. Johanssonin väitöskirja *Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur* (2017) tarkastelee vuosien 1924–1940 välisenä aikana ilmestyneitä suomenruotsalaisia romaaneja ja novelleja, jotka kuvaavat konttorityötä ja konttoristeja. Tutkimusaineistoon kuuluvat May Hartmanin, Ingrid Qvarnströmin ja Anna Bondestamin romaanit *Bara en kontorsflicka* (1924), *En gedigen flicka* (1930) ja *Fröken Elna Johansson* (1940) sekä Allan Tallqvistin romaani *Stålets sång* (1936). Lisäksi Johansson analysoi novelleja ”Gideon Lundströms frimärken” (Margit Niininen, *Sökare och syndare*, 1931), ”Deklaration” ja ”Ett småstadsöde” (Ingegerd Lundén, *Barn, kvinnor och tjänstefolk*, 1937), ”Josef och Sussan” (Elmer Diktonius, *Medborgare. Andra delen*, 1940) ja ”Standard” (Ralf Parland, *Dusch*, 1934). Tekstit kertovat sotien välisen ajan Suomesta, ja niiden keskeisiä miljöitä ovat kaupunki ja konttori. Ne ovat voittopuolisesti realistisia, naispuolisten kirjailijoiden kirjoittamia, ja ne kuvaavat modernien, itsensäelättävien naisten kohtaloita ja suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumista. Suomenruotsalaisen ”konttoriromaanigenren” edeltäjät löytyvät 1800-luvun lopun anglosaksisesta kirjallisuudesta ja ruotsalaisen kirjailijan Elin Wägnerin romaanista *Norrtullsligan* (1908), joka on lajin tunnetuin pohjoismainen edustaja. Diktoniuksen ja Bondestamin tekstejä lukuun ottamatta aineistoon kuuluvia teoksia ei juuri ole tutkittu. Konttoriromaaneja ilmestyi sotienvälisenä aikana myös suomen kielellä. Konttorityö on yksi suomalaisen yhteiskunnan nykyaikaistumisen muoto ja sen yleistyessä kirjallisuudessa esiintyvät kuvaukset konttorityöstä ja konttoristeista lisääntyivät.

Johanssonin työn keskeinen motiivi on kirjallisuushistoriallinen ja feministinen: modernismin suosion seurauksena realismi on käsitteenä

ja kirjallisena tyyllilajina joutunut paitsioon. Modernismin uusi muotokieli sekä tutkijoiden sitä kohtaan osoittama suuri kiinnostus ovat johtaneet siihen, että realismia on alettu pitää vanhanaikaisena ja konservatiivisena. Modernistisen estetiikan dominoivan aseman myötä realistisen kirjallisuuden kielikäsitys on näyttäytynyt naiivina, ikään kuin epätietoisena todellisuuden kuvauksen problemaattisuudesta. Tämä realismin marginalisoi(tu)minen on Johanssonin mukaan kohdistunut erityisesti realististen, naispuolisten kirjailijoiden teoksiin, jotka kuvaavat moderneja, itsenäisiä, työssäkäyviä naisia ja heidän elämäänsä. Teosten aiheita on pidetty triviaaleina eikä niiden tärkeyttä tai uutuusarvoa ole ymmärretty.

Johanssonin väitöskirjan tavoitteena on palauttaa sotien välisen ajan realistinen kerronta tutkimuksen keskiöön sekä arvioida uudelleen naiskirjailijoiden realismia ja erityisesti naispuolisten päähenkilöiden kuvauksia todellisuudesta. Tutkitut teokset välittävät Johanssonin mukaan tietoa suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisprosessista sekä esteettisen modernismin asemasta kirjallisuuden kentällä. Ne antavat äänen yhteiskunnassa marginalisoiduille puhujille ja muuttavat täten vallitsevia normeja siitä, mikä on mimeettisesti uskottavaa ja sosiaalisesti hyväksyttävää.

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ovat hyvin moninaiset. Johansson yhdistelee feministisiä ja narratologisia realismiteorioita muun muassa Pierre Bourdieun, Maurice Merleau-Pontyn, Michel Foucaultin, Mihail Bahtinin ja Maurice Blanchotin näkemyksiin. Bahtinin ajatukset kielen ja kulttuurin dialogisuudesta nousevat useasti esiin, samoin kuin Bourdieun käsite *habitus*, jota Johansson käyttää naispuolisten päähenkilöiden sosiaalisen identiteetin tarkastelussa. Jørgen Holmgaardin käsite *narrativ kausalitet* on Johanssonille tärkeä tekstianalyysin väline ja kausaalinen rakenne yksi realistisen kerronnan keskeisistä tunnusmerkeistä. Realistisessa kerronnassa yksittäiset tarinan osat järjestyvät syy-seuraussuhdekettuihin, jotka vievät tapahtumia eteenpäin ja kohti lopullista ratkaisua. Toril Moita mukailien työn keskiössä on realistisen kerronnan oma estetiikka ja lisäksi Johanssonin realismikäsitteeseen ovat hänen omien sanojensa mukaan vaikuttaneet myös Fredric Jamesonin ja Pertti Karkaman näkemykset realismista dialektisena, vastakohtaisuuksia sisältävänä ja yhdistelevänä ilmiönä.

Realistisen kerronnan ominaislaatua Johansson analysoi kahdesta eri näkökulmasta. *Modus* käsittää realistisen kerronnan erityispiirteiden tarkastelun, sen miten narratiivinen kausaliteetti ja moniäänisyys rakentuvat kertomuksissa. Keskeisiä modukseen liittyviä kysymyksiä ovat esimerkiksi, miten diskursiivinen uskottavuus rakentuu kertomuksissa, minkälainen kertomus on kausaalisesti uskottava ja kenen näkökulmasta kertoja kertoo. *Etos*-osiossa Johansson puolestaan tarkastelee kertomusten mimeettisiä аспекteja; realistisen kerronnan läheistä suhdetta todellisuuden ja yhteiskunnan kuvaukseen. Eetokseen liittyen hän kysyy esimerkiksi, miten kertomuksen diskursiivinen tila jakautuu puhujien kesken, miten konfliktit eri intressien välillä ratkaistaan ja miten kertomus käsittelee keskenään vastakkaisia näkökulmia.

Väitöskirja koostuu viidestä luvusta. Ensimmäinen luku, ”Kontorsromanen och den osynliggjorda realismen”, esittelee työn

keskeiset lähtökohdat, teorit ja materiaalin sekä suomenruotsalaisen konttoriromaanin historiallisen, yhteiskunnallisen ja kirjallisen taustan. Luku kaksi, ”Kontorsskildring i ett realistiskt modus”, tarkastelee Hartmanin, Qvarnströmin ja Bondestamin romaanien kerronnan keskeisiä piirteitä. Pelkästään Johanssonin tarkastelemien naispuolisten kirjailijoiden teosten realismisuus vaihtelee suuresti. Hartmanin romaanin konttorikuvaus lähentelee tyyliltään ajankohdan populaarikirjallisuutta ja konttoristifilmejä, kun taas Qvarnströmin ja Bondestamin romaanien todellisuudenkuvaus on traditionaalisesti realistista, arkista ja todenmukaista.

Johansson vertaa naiskirjailijoiden kerrontaa Allan Tallqvistin ”tehdasromaniin” *Stålets sång*, jossa naispuoliset konttoristit esiintyvät sivuhahmoina. Tallqvistin teoksen käsittely otsikon ”realistinen kerronta” alla on kuitenkin suorastaan harhaanjohtavaa, siitä huolimatta, että työssä käytetty realistisen kerronnan määritelmä on (jopa liiankin) joustava ja moninainen. Maskuliinista koneromantiikkaa ja sosialismia ihannoivan *Stålets sång* -rakkausromaanin tarkastelu tutkimuksessa herättääkin kysymyksiä. Siinä missä Bondestamin ja Qvarnströmin päähenkilöiden nimet Elna Johansson ja Martha Johansson selkeästi viestittävät teosten suhteesta todellisuudenkuvaukseen, on Tallqvistin romaanin miespuolisen päähenkilön nimi Maxie (!). Tätä sankaria, jonka tarina kulkee köyhälistöstä tehtaanjohtajaksi ja ihailemansa yläluokkaisen tytön aviomieheksi, on kovin vaikea lukea realistisena työväenluokan edustajana. Maxie on yli-ihminen, sankarityöntekijä, jonka voimat ovat suuremmat kuin kenenkään muun, ja kuva, jonka romaani antaa työläisistä, tehtaasta ja työstä, on vahvasti romantisoitu ja idealistinen. *Stålets sångin* läsnäolo Johanssonin tutkimuksessa, jonka tarkoituksena on kuvata realistisen kerronnan keskeisiä tunnusmerkkejä, tuntuu perustuvan ainoastaan siihen, että romaanista löytyy naispuolinen konttoristi sivuroolista.

Luvussa kolme, ”Berättandets etos i realistiska kontorsskildringar”, Johansson analysoi jo kertaalleen käsittelemiään romaaneja, tällä kertaa kerronnan eetoksen näkökulmasta. Hän käsittelee teosten tapaa kuvata naispuolisten konttorityöntekijöiden habitusta, elämän ehtoja ja mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä sekä normeja ja konflikteja, jotka muokkaavat konttoristien roolia. Luvuissa neljä ja viisi Johansson tarkastelee tutkimusmateriaaliin sisältyviä novelleja kertojan auktoriteetin näkökulmasta. Tavoitteena on näyttää, millä tavoin realistinen ja modernistinen kerronta eroavat toisistaan sekä miten nykyaikaistuminen vaikuttaa realistiseen kerrontaan.

Tutkimuksen suurinta antia ovat analyysin kohteena olevat tekstit, jotka osoittautuvat hyvinkin kiinnostaviksi, sekä Johanssonin tapa lukea niitä. Johanssonin realistisen kerronnan ympärille rakentama analyttinen kehikko on varsin toimiva. Hän ”murtaa” realistisen kerronnan ”pinnan” ja osoittaa, miten teosten marginalisoidut äänet monin tavoin kyseenalaistavat kertojan diskursiivisen auktoriteetin. Konttoristien elämäntilanteet ja eettiset valinnat sekä valkokaulusköyhälistön sosiaalisesti ja taloudellisesti vaikea tilanne sotien välisenä aikana näyttäytyvät monista eri näkökulmista, eikä kuva ole kaunis. Naiskirjailijoiden realismisiin teoksiin sisältyvät ristiriidat ja soraäänit sekä niiden moniäänisyys ja yhteiskuntakriittisyys nousevat esiin.

Työssä on kuitenkin myös puutteita. Teoreettiset lähtökohdat ovat hajanaiset – Johansson lähestyy realistisen kerronnan kysymystä kovin monesta näkökulmasta, jotka ovat paikoin keskenään ristiriitaisia ja jäävät osittain hyödyntämättä tutkimuksessa. Käytettyjä teorioita, niihin liittyviä oletuksia sekä teorioiden suhdetta toisiinsa olisi kannattanut pohtia. Tutkimuksessa esiin nostetut, realistisuudessaan erityiset teokset jäävät realistisen kerronnan yleisen narratologisen tarkastelun jalkoihin eikä niiden koko potentiaalia hyödynnetä. Johansson näyttää realistisen kerronnan dynaamisen ja yhteiskuntakriittisen puolen, mutta kun hän asettaa realismin ja modernismin toistensa vastakohdiksi, hän päätyy siihen, mistä hän kritikoit muita, eli arvostamaan yhtä kerrontatapaa toista korkeammalle. Tutkimus on paikoin epätarkka; se sisältää jonkin verran esimerkiksi viittauksiin, tutkimuksessa käytettyihin teoksiin ja sivunumeroihin liittyviä virheitä. Ja toisin kuin Johansson väittää (s. 23), kaikki tutkimuksen kohteena olevat teokset saivat paljon arvioita ilmestyessään, eivät ainoastaan Bondestamin ja Diktoniuksen teokset.

Realismens röster tuottaa näistä puutteista huolimatta uutta tietoa marginaalissa pitkään olleesta sotien välisen ajan suomenruotsalaisesta realismista. Samalla tutkimus tarkentaa kirjallisuushistorioiden kuvaa ajan kirjallisuudesta ja nostaa esiin joukon pitkään unohduksissa olleita naiskirjailijoiden teoksia. Elna Johansson ja Martha Johansson ovat jälleen saaneet äänensä kuuluviin. Hyvä niin.

Kirjoittaja

*Kristina Malmio, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto
(kristina.malmio[at]helsinki.fi)*

NIKO KIRJAVALA

Vastapainoa valtavirralle

Markku Eskelinen: *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2016. 599 s.

Markku Eskelisen esseissään ja kritiikeissään osoittama kotimaisen kirjallisuuden kentän erinomainen tuntemus tulee viimein suuremmassa mittakaavassa esiin suomenkielisen proosakirjallisuuden kehitystä esihistoriasta nykypäivään tarkastelevassa teoksessa *Raukoilla rajoilla*. Proosahistorian kirjoittamisen lisäksi se käy huomattavan paljon metakeskustelua kirjallisuushistorian ja kirjallisuudentutkimuksen suurista